

חִבְּטִים לְשׁוֹנִיִּים בְּפִרְשַׁת לך-לך עט

דקדוקי קריאת בפרשת לך-לך ובהפטרה, ובראשון של וירא

יב א וּמִמּוֹלֶדֶתְךָ: הדל"ת בשוא נח¹. אֲרֵאָךְ: כ"ף סופית דגושה
יב ב וְאַעֲשֶׂךָ: העמדה קלה באל"ף למנוע הבלעת הע"ן. וְאַבְרָכְךָ: כ"ף ראשונה בשוא נח למרות
הקושי. וְהָיָה: הה"א השואית נקראת בשוא נח כמו ה"א במפיק
יב ג וְאַבְרָכָה מְבֹרָכֶיךָ: בשתי התיבות הר"ש בשוא נע ולא בחטף כפי שמופיע בחלק מהדפוסים. כָּל
מִשְׁפַּחַת הָאָדָמָה: טעם טפחא בתיבת כָּל
יב ה אֲשֶׁר רָכְשׁוּ: להיזהר מהבלעת האות ר"ש
יב ח וַיַּעֲתֶךָ: הע"ן בשוא נח והת"ו בדגש. וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה': טעם טפחא בתיבת וַיִּקְרָא בניגוד
למקרא הדומה בפרשת כי-תישא (שמות לד ה)
יב יב יַחֲיוּ: במלרע
יב יג אֶחָתִי אָתָּה: טעם נסוג אחור לחי"ת. יֵיטֵב-לִי: געיה בי"ד הראשונה
יב טו וַיַּהֲלֵלּוּ: היר"ד בשוא נח והלמ"ד הראשונה בשוא נע בגלל הגעיה בה"א
יב יט לָמָּה אֲמַרְתָּ: תיבת לָמָּה במלרע ומ"ם רפויה לעומת הפסוק הקודם שם היא במלעיל². אֶחָתִי
הָוָא: טעם נסוג אחור לחי"ת
יב ג אֲשֶׁר-הָיָה שָׁם: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה
יב ד עָשָׂה שָׁם: טעם נסוג אחור לעי"ן. וַיִּקְרָא שָׁם: אין טעם נסוג אחור
יב ז וַבֵּין רַעֲיִי מְקַנָּה-לֹּט: טעם טפחא בתיבת וַבֵּין
יב ט הִפְרֵד נָא: טעם נסוג אחור לפ"א. וַאֲיָמָנָה: היר"ד נחה ואינה נקראת
יב יב אַבְרָם יָשָׁב בְּאַרְץ-כְּנָעַן: טעם טפחא בתיבת אַבְרָם. וַיֵּאָהֵל: העמדה קלה בי"ד למנוע הבלעת
האל"ף החטופה, כן הדבר גם בהמשך פס' יח
יב ג וַחֲטָאִים: הוא"ו בשוא נע ולא בפתח
יב יד הִפְרֵד-לֹט: העמדה קלה בפ"א
יב טז גַּם-זִרְעֶךָ: תיבות מוקפות בניגוד לקורן ואחרים בהם תיבת גַּם מוטעמת במרכא
יב יח וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב: שני טעמי תביר רצופים
יב א כְּדָרְלַעְמָל: הדל"ת בקמץ קטן
יב ב עֲבָדִים: היר"ד בחירק, על כן אין לקרא כאילו כתוב 'עבאִים' וכן לקמן פס' ח
יב ג הַשָּׂדִים: ש"ן שמאלית
יב ו בְּהֶרְרָם: למרות הקושי, רי"ש ראשונה בשוא נח
יב ז בַּחֲצִצְיָן: צד"י ראשונה בשוא נע ולא בחטף

¹ יש קוראים שמתקשים לקרוא דל"ת בשוא נח לפני תי"ו ולכן הדל"ת נשמעת אצלם כמו בסגול; ולעומת זאת קוראים את הת"ו הדגושה בשוא נח...

² כך היא ההטעמה בזמן שהתיבה מוטעמת בטעם מחבר וזו שלאחריה מתחילה באחת מהגרונות א ה או ע.

יד י הָרָה: ה"א בסגול ולא בצירי כפי שמופיע בחלק מהדפוסים

יד יג וְהֵם בְּעֵלֵי בְרִית-אֲבָרָם: עם טפחא בתיבת וְהֵם

יד טז וַיֵּשֶׁב: ה"ד בקמץ והש"ן בסגול רפויה, הטעם ב"ד בניגוד לטו יא. הָרָכָשׁ: ה"א קמוצה והר"ש אחריה בשווא נע, כן הדבר גם בהמשך בפס' כא

יד יט וַיְבָרְכֵהוּ: הר"ש בשווא נע ולא בחטף

יד כג אֲנִי הַעֲשֵׂרָתִי אֶת-אֲבָרָם: טעם טפחא בתיבת אֲנִי, העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת הע"ן החטופה

טו ב דִּמְשָׁק: ש"ן שמאלית

טו ד כִּי-אִם: יש להקפיד על הפרדת התיבות ולהשמיע פעמיים חירק

טו ה הַבֶּט-נָא הַשְׁמִימָה: יש כאן טעם רביעי, לא זקף

טו ו וְהֶאֱמַן: העמדה קלה בה"א תמנע את הבלעת האל"ף החטופה ותאפשר להבחין היטב בין ה"א לאל"ף

טו ז לָתֵת לָךְ: טעם נסוג אחור ללמ"ד הראשונה

טו י וַיִּקַּח-לָוִי: געיה ב"ד

טו יא וַיֵּשֶׁב: ה"ד בפתח, הש"ן בצירי ודגושה והטעם בש"ן. בניגוד ליד טז

טו יז בָּאָה: הטעם בב"ת³

טז ג שְׂרֵי אֵשֶׁת-אֲבָרָם: כך היא ההטעמה הנכונה ולא מונח לגרמיה-מונח-רביעי. אִשָּׁה לָוִי

לְאִשָּׁה: יש להקפיד על קריאת המפיק למנוע שיבוש משמעות המקראות

טז יא וַיִּלְדֶּה: ה"ד בחולם לא בקמץ. הדל"ת בשווא נח, אין לקרוא כאילו מנוקדת בצירי או

בסגול⁴. אֶל-עֲנִיָּךְ: העין בקמץ קטן והנ"ן אחריה בשווא נח, יש לקרוא עֲנִיָּךְ.

יז א וְהָיָה: ה"א ראשונה בשווא נח

יז יג הַמֶּזֶל | יְמֹלֶה: יש להבחין בין קריאת הראשונה בה"א לבין השנייה ב"ד ומנוקדת בחירק

יז יד וְעָרַל | זָכַר: לגרמיה ואחריו רביעי

יז יז הַבֵּית-הַשְּׁעִים: ה"א השאלה מנוקדת בחטף והב"ת אחריה רפויה

הפסרת לך לך ישעיהו מ כז - מא טז:

מ כט עֲצָמָה: הע"ן בקמץ קטן

מ ל וַיַּעֲפֹ: במלרע. וַיַּעֲפֹ נְעָרִים וַיַּגָּעוּ: ה"ו בשתי המילים בשווא ולא בפתח והחירק ב"ד הוא חירק מלא שהוא תנועה גדולה⁵

מ לא וְקוֹיָ: הק"ף מנוקדת בחולם מלא ואחריה י"ד בצירי, אין לטעות ולקרא את הק"ף בחולם ואחריה וא"ו בצירי! ה"ד אינה נחה כשאר יוד"ם בסוף מילה אלא נקראת, היא מנוקדת בצירי. המילה נקראת באותיות לטיניות במבטא ישראלי: vekoye

³ מי שמטעים באל"ף משנה משמעות.

⁴ קיים קושי לבטא דל"ת ות"ו סמוכות בגלל היותן מאותו מוצא. וכן בתחילת הפרשה.

⁵ כתיב מלא או חסר במקרא אינו משנה תנועה קטנה לגדולה ולהיפך.

מא ב צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרִגְלוֹ: טעם טפחא בתיבת צֶדֶק. כְּעֶפֶר: העמדה קלה בכ"ף להדגשת הסגול המורה על מיועד

מא ה וַיֵּאָתִיוֹן: מלרע

מא ו יַעֲזֹרוּ: העי"ן בשווא נח; חֲזָק: למבחינים בין קמץ לחטף פתח – החי"ת בחטף פתח, והקורא בקמץ משנה משמעות

מא ז אֶת-הַזֶּלֶם פָּעַם: טעם נסוג אחור לה"א

מא ט וַאֲמַר לָךְ: טעם נסוג אחור לאל"ף. עֲבָדִי-אַתָּה: האל"ף בפתח ומוטעמת

מא יא כָּל הַנְּחָרִים בָּךְ: טעם טפחא בתיבת כָּל

מא יד אֶל-תִּירְאִי: הר"ש בשווא נע, לשון יראה ופחד; מִתִּי יִשְׂרָאֵל: המ"ם בשווא ולא בצירי!! ראשון של וירא:

יח א בְּאַלְנִי: אל"ף בצירי ולמ"ד ללא דגש. לא מלשון עץ אלון

יח ג וַיֹּאמֶר: המ"ם פתוחה ומוטעמת באתנח בראש פסוק

יח ה וַאֲקֹחֶה: הוא"ו בשווא נע, לשון עתיד

יח ו הָאֱהָלָה: במלעיל, ההטעמה באל"ף ולא בלמ"ד⁶

יח ז לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ: הקוראים תי"ו רפויה כמו ש וגם האחרים צריכים להיזהר מהבלעת אותיות "לַעֲשׂוֹשׁוֹר"

יח ח וַיִּקַּח חֲמָאָה: יש להמנע מהבלעת החי"ת חֲמָאָה להשמיע את האל"ף, לא לקרוא חָמָה. וְהוּא-

עֲמִד: שתי התיבות מוקפות ומוטעמות בדרגא⁷

יח יב וַאֲדַנִּי: האל"ף אינה נקראת

יב א דפי פרשת השבוע של בר-אילן לך לך עז ד"ר יאיר ברקאי ד"ר יאיר ברקאי, מרצה לתנ"ך ולמדרש במכללת שאנן. המאמר נכתב להצלחתו של בננו ליאור נ", שזו הייתה פרשת בר המצווה שלו, ולרפואת רעייתי שתחי' חוה בת שרה סוניה.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ מֵאֶרֶץ וּמִמְּלַכְתָּהּ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאךָ
לָךְ לָךְ - לך להנאתך

רש"י מפרש בעקבות הגמרא בראש השנה (טז ע"ב) והמדרש (בר"ר לט, ב): "לָךְ לָךְ – להנאתך ולטובתך, ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד, שאודיע טבעך בעולם".

פירושו של רש"י בא להסביר את המילה "לָךְ", שלכאורה נראית מיותרת, אלא אם נסביר את הביטוי כשגרת לשון המקרא, כמו: "וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנְּגִד" (בר' כא:טז), או: "הַגִּשְׁם חֲלָף חֲלָף לָךְ" (שיה"ש ב"א). אולם רש"י סבור שהביטוי כאן אינו דומה לפסוקים האחרים שהזכרנו, אלא הוא נועד לעודד את אברהם לקיים את הצו כדי שיצא נשכר ("להנאתך ולטובתך"), הן בריבוי זרעו והן בפרסום אישיותו המיוחדת, כמפורט בפסוק הבא: "וַאֲעֲשֶׂךָ"

⁶ בתיקון איש מצליח ובסידורו, ובסידור עבודת ה' הטעימו בלמ"ד בניגוד לכל המקורות.

⁷ לא כבקורן: וְהוּא עֲמִד

לְגוֹי גָדוֹל וְאַבְרָכָה וְאַגְדָּלָה שְׁמֵךְ וְהָיָה בְּרָכָה" (יב:ב). בהנאות הללו הוא אינו יכול לזכות במקום שבו הוא מצוי עתה.⁸

בעקבות פירוש רש"י, ננסה אף אנו להתחקות על תובנות נוספות של ההנאה והטובה שבאו לאברהם מקיום הצו "לך לך".

הצו האלוקי, למרות שאינו מנומק, ונראה כמנוגד לרצונו הטבעי של האדם, הוא לטובת המצווה. בעוד שנח נבחר להציל את האנושות בשל עברו כצדיק (ברי' ו:ט), אברהם נבחר בשל עתידו; שיוריש לבניו ולעולם כולו את האמונה בה', ואת הצדק והצדקה (ברי' יח:ט), ולצורך ייעוד זה, עליו להתנתק לחלוטין מעברו.⁹ זהו שלב ראשון של תהליך, שבו אברהם מגבש לעצמו את זהותו ואת ייעודו כמאמין בבורא עולם. תהליך זה הלך והתעצם בתשעה ניסיונות נוספים, והגיע לשיאו בציווי על העקדה, שבו שב ומופיע הצו: "וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אֶהְבֶּתְּ אֶת יִצְחָק, וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמִּצְרַיִם וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים" (ברי' כב:ב). הניסיון העשירי הביא את אברהם לשיא בשלותו האמונית, והוכיח, פעם נוספת, כי הוא "אֵב הַמֶּזֶן גִּזְיִם" (שם יז:ה).

בעל "משך חכמה" כותב:¹⁰

...וַיֵּרָא אֶת הַכּוֹחַ הַטְמוּנִים בְּסֵתֶר לִבּוֹ אֲשֶׁר מֵצָא נֶאֱמַן לִפְנֵי. וְזֶה שֶׁאָמַר "אֶרְאֶה", פּוֹעֵל יוֹצֵא, שִׁירָא אֶת הַטְמוּנִים בְּלִב אֲבִרָהם לְאַחֲרֵים.

ההנאה שהזכיר רש"י בפירושו יכולה, אפוא, להתמקד בשלב ההתכנסות העצמית, לקראת היציאה לדרך ההתגבשות האמונית, כפי שניתן למצוא בפירושים הבאים:

...אֵב לִב כּוֹחַ רִשְׁי דְּבַכַּל מְקוֹם מִשְׁמַעוּ שִׁיחָא בּוֹדֵד בְּמוֹעֵדוֹ וְאִין לְזִרִים אֲתוּ, וְעִזִּי שִׁיךְ לְשׁוֹן לֶךְ לְעַצְמִי... שֶׁאֲבִרָהם הִיָּה הוֹלֵךְ בּוֹדֵד בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ... (העמק דבר הרב נפתלי צבי יהודה ברלין (תקעז-תרנ"ג), הידוע בשם הנצי"ב מוולוז'ין).

אמנם המקרא מדבר מהתרחקות המחשבי, והכוונה במאמר זה על עזיבת ההרהור בענייני התנהגות אנשי ארצו הרעים, ועל הסרת זכרונם בדרכי משפחתו המגונים, וגם ענייני בית אביו יהיו מרוחקים ממנו לבלי העלותם על דעתו, כי כולם היו שוים בגנות המעשים ובפחיתות הדעות... (הכתב והקבלה הרב יעקב צבי מְקַלְנֶבוֹרַג [תקמ"ה-תרנ"ה]).

...יש קירבה רביעית, כי אדם קרוב אצל עצמו יותר מכל שלושה מיני קרובים אלו, על כן נאמר לך לך לעצמותך... ושם חביון עוזה של הנשמה, ואם כן אדם קרוב אצל עצמו ביותר מן כל מיני קרובים שהזכיר על כן נאמר "לך לך". וכן נאמר לשון זה בעקידה "וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמִּצְרַיִם" (בראשית כב, ב') וגו' (כלי יקר רבי שלמה אפרים מלווטשיץ [ש-שעט]).

"לך לך": לך לעצמך בבדידות!... הווה אומר כאן: לך לעצמך, בדרכך שלך; לך בדרך, שתבדד אותך מארצך וממולדתך ומבית אביך, מכל הקשרים שהיו לך עד כה... במצוה זו ההליכה היא מטרה לעצמה...

ומצות "לך לך" שנאמרה לאברהם היא השורש הראשון של הגאולה. אכן, שעה שאברהם שמע בקול ה' והלך לו בבדידות, כבר הכריע את הכף לטובת גאולת העולם.

⁸ הדיוק של רש"י בביטוי "לך לך" אינו מופיע במקורות חז"ל, אף שבתשובתו שילב יסודות מדבריהם (שבזכות שינוי המקום נקרא גזר דינו וזכה לבנים, וכן שה' יודיע טבעו בעולם). פרשני הפשט רד"ק ורמב"ן חלקו על רש"י וטענו, שצורת הלשון "לך לך" היא "מנהג הלשון" או "משפט הלשון". למרות הביקורת הזאת, חביבה הייתה דרשתו של רש"י על האחרונים, והם הלכו בעקבותיו, והציעו הסברים עמוקים במשמעות הצירוף "לך לך". יש מהם (כגון הנצי"ב) שניסו להתמודד עם הפסוקים שהזכירו הפשטנים ולהסביר אף אותם.

⁹ עיינו בבראשית רבה לט, א ובפירוש "עץ יוסף" על אתר.

¹⁰ רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק (תרג-תרפ"ו). הדרשה מבוססת על ראיית הכינוי - ב' כמושא ישיר (אַרְאֶה אותך) ולא כמושא עקיף (אַרְאֶה לך).

עבד את ה' לבדך. הנה זו ההכרה שנדרשה מאברהם כנקודת מוצא לייעודו וייעוד עמו... (רש"י הירש הרב שמשון [בן] רפאל הירש [תקס-תרמ]).

כי האדם יקנה תכונות ומדות. א] מן הארץ מאוירה ומזגה ומערכת מזלה. ב] מן העיר ששוכן בה ומקום מולדתו שלומד וממנהגיהם ומדותיהם. ג] מבית אביו, וצוה ה' שעם היציאה הגופנית תהיה גם יציאה מחשבתית, שיפרד מטבע ארצו שהיה מזגה רע וממדות אנושי מולדתו, וגם מאהבת בית אביו. ולכן תפס הסדר מארצו תחלה, שקל יותר שישכח האדם את ארצו משישכח את מולדתו, ומולדתו קל לשכוח מבית אביו, וע"כ אמר לך לך שילך אל עצמו נפרד בטבעו מכל אלה... (מלבי"ם רבי מאיר ליפוש בן יחיאל מיכל גייזר [תקסט-תרלט]).

לדברינו ישנה אחיזה אף במקומות אחרים במקרא, לדוגמה:
"עַתָּה דוֹדִי וְאָמַר לִי קוֹמִי לָךְ רַעֲיָתִי יָפְתִי וְלִבִּי לָךְ" (שיה"ש ב').

קומי לך, כלומר כל ישעי וכל חפץ לגאלך, אך צריך יהיה ההתעוררות ממך תחלה שתבואי ליטרה, וזהו קומי לך מעצמך (אלשיך רבי משה אלשיך [שז-שס]).

...קומי לך והכיני עצמך אל הזכור האלהי... (מלבי"ם).
וכן, בסיפור בריחתו של אליהו הנביא מזעמם של אחאב ואיזבל המבקשים להמיתו, לאחר שהרג את נביאי הבעל:

"וַיֵּרָא וַיִּקֶּם וַיֵּלֶךְ אֶל נַפְשׁוֹ וַיָּבֹא בְּאֵר שֶׁבַע אֲשֶׁר לַיהוָה וַיִּנָּח אֶת נַעְרׇוֹ שָׁם" (מלכים א':ט:ג).
"וַיֵּלֶךְ אֶל נַפְשׁוֹ", כי אליהו היה מתבודד רוב ימיו ועוסק בשלמות עצמו להשלים את נפשו, רק בעת הצורך היה נביא שלוח אל העם, ואחר שראה שכל הנפלאות שעשה לא פעלו, ראה כי אין לו עסק להשלים את העם, ולכן קם וישב ללכת אל השלמת נפשו (מלבי"ם).

פשט הפסוק הוא שאליהו ברח על-מנת להציל את נפשו מזעמה של איזבל, אך מובנו הנוסף של הביטוי "וַיֵּלֶךְ אֶל נַפְשׁוֹ" הוא שאיש הרוח האמוני עמל על שלמות נפשו כל ימי חייו, ולעתים עליו להתכנס לתוך עצמו ולהתבודד כדי להתבונן במעשיו ובתוצאותיהם, ולחשב את מסלול חייו מחדש. בהמשך הפרק, אליהו הנביא אכן הגיע להר חורב בדרך ניסית, וזכה להתגלות ה' ולתובנה העמוקה: "לֹא בְרוּחַ ה', וְאַחֲרֵי הָרוּחַ רֵעַשׁ לֹא בְרֵעַשׁ ה', וְאַחֲרֵי הָרֵעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ ה', וְאַחֲרֵי הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דָּקָה" (מלכים א':יב). ההכרה הנכונה בה' באה מתוך התבוננות פנימית שתוקה וקשובה, וכדי להגיע אליה איש האמונה זקוק להתכנסות עצמית המלווה בבדידות ובניתוק מהמוכר לו, כדי שחלילה לא יגיע לקיבעון מחשבותי, שאינו מאפשר ראייה נכוחה של המציאות האלוקית בעולם, ויוכל להאזין בקשב רב ל"קול דְּמָמָה דָּקָה" המשמיע לו חרישית את צו האל.

הקול הקורא, הקול הפנימי הנשמע ליחיד סגולה שפיתחו בנפשם קשב הנשמע לצו מצפונם הטהור, הוא המניע אותם לפעול לבל יפלו במהמורות הבלי הזמן והמקום הסובבים אותם מכל עבר. אותו קול מסייעם בעת משבר, בפרשות דרכים, ומגיעם למחוזות נפשם גם במחיר איבוד דברים יקרים בדרך.

אם כן, "לָךְ לָךְ" - להנאתך ולטובתך וראה ברכה בדרכך אשר בחרת לך. ע"כ יאיר ברקאי

יב ח וַיֵּעֲתֶק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אֶהְלָה בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעִי מִקֶּדֶם וַיִּבְנוּ־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְיָ מִסְפֵּר תּוֹרַת הַטַּעֲמִים שֶׁל יִידֵינוּ הֵרֵב אֲבֵרָהּ וַיִּסְבְּלוּם נִרְ"ו עמ' קלא

¹¹ בפירוש "דעת מקרא" על אתר, ר' יהודה קיל מזכיר מקורות נוספים לאישוש דברינו

בפשטות נראה שהפסוק בא להודיע היכן נטוי אהלו של אברהם: וַיַּעֲתֶק מֶשֶׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית אֵל וַיֵּט אֹהֶלָה [ונמצא ש]בֵּית אֵל מִיָּם וְהָעִי מִקֶּדֶם [ואהלו של אברהם נטוי ביניהם הערה. כלומר המלים בית אל מִיָּם וְהָעִי מִקֶּדֶם משלימים את מה שנכתב ביניהם] וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְיָ.

אבל הטעמים פסקו וַיַּעֲתֶק מֶשֶׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אֹהֶלָה / בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעִי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְיָ: כלומר אין כוונת הפסוק להודיע מקום אהלו אלא מקום המזבח. ויש בזה גם נתינת טעם לעצם בניית המזבח, וכפי שאמרו חז"ל שהטעם לבנייתו של המזבח ותפילתו להי' הייתה בשביל בניו שעתידים להלחם במקום ההוא עם אנשי העי בכניסתם לארץ. הערה. עיין ברש"י. ובאמת הרגן מהם אנשי העי שלושים וששה איש בעוון מעילתו של עכן בהי'. אך איתא במדרש [א"ה. נמצא גם בתלמוד בבלי סנהדרין מד ב] כי אלמלא הקדים אברהם תפילתו בין בית לעי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט. א"ה. קשה להבין דברי חז"ל אלה כפשטם. בסוף יהושע הָלֹא עָכָן בֶּן זֶרַח מַעַל מַעַל בַּחֵרֶם וְעַל כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הָיָה קֶצֶף וְחֹזָא אִישׁ אֶחָד לֹא גָזַע בְּעֹנֹו (יהושע כב, כ). היכול להיות שעל חטא יחיד יתבטל כל העניין של בחירת עם ישראל וכניסתו לארץ ישראל? נסתפק בהצגת השאלה.

יב ח טיפת דיו של רש"י הרב יצחק ישע"י וייס נר"ו גאב"ד נוה אחיעזר וַיַּעֲתֶק מֶשֶׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית אֵל וַיֵּט אֹהֶלָה בֵּית אֵל מִיָּם וְהָעִי מִקֶּדֶם וגו'. ברש"י: ויעתק משם, אהלו.

אונקלוס תירגם במשמעות ויעל אברהם משם

אונקלוס ושאר התרגומים תירגמו: וַאֲסִתְּלַק מִתַּמְנָן לְטוֹרָא מִמִּדְנַח לְבֵית אֵל. וכן להלן (בראשית כו, כב): וַיַּעֲתֶק מֶשֶׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֲרָת. תורגם: וַאֲסִתְּלַק מִתַּמְנָן וַחֲפֹר בְּיָרָא אַחֲרֵי - גם 'וַיַּעֲלֵ אֱלֻקִּים מַעַל אֲבִרְהָם (בראשית יז, כב)', תורגם: וַאֲסִתְּלַק יִקְרָא דִּי מַעֲלוּזֵהִי דְאַבְרָהָם. ובמתורגמן (לר"א בחור): סַלַק, ויעל משה (שמות יט, כ ועוד), וסליק משה... אבל המקור... וכן מה שבא ממנו בבנין הפעיל מתורגם בלשון סק, עיין בפרש"י. - אם כן תורגם כאן במשמעות של 'ויעל' [אברהם] משם להר שממזרח לבית אל'. ואילו היה מפרש ויעתק [את האהל] משם, היה מתרגם ואסיק מתמן. וכן פירש גם החזקוני כאן: ויעתק משם, נסתלק משם, לשון הַמַּעֲתִיק הָרִים (איוב ט, ה), מסלקן ממקומן.

וַיַּעֲתֶק הוא לשון הפעיל לכן יש לפרש שהעתיק האהל

המהר"ל בגור אריה מסביר מה הביא את רש"י לחלוק על התרגומים: ויעתק משם, אהלו. כלומר ואין פירושו שהיה נעתק בעצמו משם, מפני כי לשון וַיַּעֲתֶק הוא לשון הפעיל, העתיק אחר. ואילו היה קאי על עצמו הוי למכתב 'ויעתוק' על משקל יחמוד יחפון, או 'וַיַּעֲתֶק' היו"ד בסגול. [וכן פירש האבן עזרא שהוא פועל יוצא, והפעול אהלה. וטעם וַיַּעֲתֶק ויסע]. וכן פירש הלבוש: פירוש מדכתיב וַיַּעֲתֶק בפתח תחת היו"ד, לשון כבד שהוא לשון מפעיל. ולא כתיב וַיַּעֲתֶק לשון קל בסגול תחת הו"ד, שאז היה פירושו וַיַּעֲתֶק הוא עצמו. - ולהסבר זה צריך לבאר את הַיַּעֲתֶק משם, האמור אצל יצחק, שלא נזכר שם חפץ כדוגמת האהל שמופיע בהמשך הפסוק כאן, שניתן לומר שאותו העתיק. ואמנם הרד"ק פירש שם שהעתיק כלי חפירתו, אף שלא הוזכרו בפסוק. והמלבים פירש שהעתיק את מקנהו, ולדבריהם הוא מקרא חסר. - ונראה לומר שעל אף שהניקוד מורה על הפעיל, סבורים המתרגמים שניתן לפרש גם הפעיל על עצמו, וַיַּעֲתֶק את עצמו משם, כמו שפירשו המדרש ורש"י את וַיִּקַּח קָרָח (במדבר טז, א), שלקח את עצמו לצד אחד. ולכן תירגם וַאֲסִתְּלַק, שפירושו שסילק את עצמו. [וראה עוד בפרשגן (פוזן) שיישב פירוש התרגום שלא יסתור את פיסוק טעמי המקרא, ודפח"ח].

לשפתי חכמים העתקה אינה שייכת בבעלי חיים

בשפתי חכמים [ומועתק מספר מנחת יהודה (איילנבורג)¹²]: קשה לרש"י דהעתקה לא שייך בגוף שיש בו רוח חיים אלא לשון יציאה, כמו שכתב לעיל (פסוק ה) ויקח אברם וגו', או לשון נסיעה כמו שכתבו ויסע אברם וגו', ועל זה פירש, אהלו היה מעתיק משם. [ופירוש המלבים הנ"ל, אצל יצחק, שהעתיק מקנהו, סותר כלל מחודש זה].

לרבי מנחם ויעתק-ויעל, לרבי דונש ויעתק-ויעבר

במחברת מנחם: עתק. מתחלק לב' מחלקות, האחד, יצא עתק מפיכם (שמואל א' ב, ג). עתקו גם גברו חיל (איוב כא, ז). עתקה בכל צוררי (תהלים ו, ח). המעתיק הרים ולא ידעו (איוב ט, ה). ויעתק משם ההרה. אשר העתיקו אנשי חזקיה (משלי כה, א). העתיקו מהם מלים (איוב לב, טו). השני, ויעתיק יומין יתב (דניאל ז, ט). והשיגו רבי דונש (עמ' 17): והבאת בחלק אחד המעתיק הרים ולא ידעו, ויעתק משם ההרה, עם יצא עתק מפיכם. והם שני חלקים, פתרון המעתיק הרים, המסיע הרים. ויעתק משם, ויסע משם [מחוסר ניקוד, לא אדע אם פירש ויסע את אהלו, או ויסע אברהם משם]. ופתרון יצא עתק, יצא דבר גדול וקשה מפיכם, כמו לשון מדברת גדולות (תהלים יב, ד), והדומין לו עתקו גם גברו חיל (איוב כא, ז), בצואר עתק (תהלים עה, ו). הון עתק (משלי ח, יח) ולמכסה עתיק (ישעיהו כג, יח) [וכן פירש שם אבן עזרא: עתיק, תקיף, כמו יצא עתק]. והתבונן ורעה בפיך אל תמתיק. - ותלמידי רבי מנחם השיבו (ערך 49, המעתיק): והשיבות עליו בהחבירו המעתיק הרים עם יצא עתק. ותאמר כי שני חלקים המה, ופתרון המעתיק הרים המסיע הרים, ויצא עתק מפיכם, יצא דבר קשה. ודומה לו בצואר עתק, עתקו גם גברו חיל. וזהו מנהג המשיב על חברו, וככה תהיה תשובתו לאמר, לא הוא כי אם כאשר אני. הלא יש עליו להודיע מאיזה מקום יפר פתרונו והדבר המונע הקמתו, ויצדק הפותר. כי מי יוכל לבטל דברי אחר כי אם בתשובה קשה ועדים נאמנים. ואילו הראית ענין חזק משבר פתרונו, אזי הודינו לך. ויעתק משם, ויעל משם. וכן תרגם אונקלוס ואסתלק. המעתיק הרים, המעלה. ויצא עתק, דבר מועל. אל תרבו תדברו גבהה (שמואל א, ב, ג). יורה. ופתרון בצואר עתק, כמו ענקתמו גאון (תהלים עג, ו), עתקו גם גברו חיל, למעלה. - לדעת רבי דונש שורש עתק פירושו העברה, ולכן ויעתק משם, הוא העברה ממקום למקום, דהיינו ויסע. אבל יצא עתק לא יכול להתפרש מלשון העברה, לכן הוא במחלקה נפרדת ומשמעותו גדול וקשה. ולמחלקה זו משייך את כל הדומים לו. עתקו וגם גברו, בצואר עתק וכו', שמשמעות כולם גדול או קשה. ואילו תלמידי רבי מנחם מבארים ששיטת רבי מנחם ששורש עתק פירושו העלאה, ולכן ויעתק משם, ויעל משם. המעתיק הרים, המעלה הרים. וכן כולם. ואין צורך לחלקם לשתי מחלקות.

רש"י מביא את דעות רבי מנחם ורבי דונש

את הדוברות על צדיק עתק פירש רש"י תחילה בשיטת רבי מנחם: עתק, סרה דבר שאינו, כמו ויעתק משם. ודונש פתר אותו לשון דבר גדול וקשה כמו עתקו וגם גברו חיל, הון עתק, ולמכסה עתיק. - לפי הסבר תלמידי רבי מנחם הנ"ל, הרי עתק כאן 'דבר שהועלה ואינו'. וכך מפרש כאן רש"י 'סרה', דבר שאינו. כלומר דבר המוסר ומועל ולכן אינו. וכמו שפירש את דבר סרה (דברים יג, ו): סרה, דבר המוסר מן העולם, שלא היה ולא נברא ולא צויתו לדבר כן. וכן פירש רש"י את לענות בו סרה (דברים יט, טז), דבר שאינו, שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת. - ואת יצא עתק (שמואל א, ב, ג) פירש רש"י תחילה כרבי דונש ואח"כ כרבי מנחם: עתק, דבר חזק, דבר אחר לשון סרה, כמו ויעתק משם ההרה, יצא דבר סרה מפיכם.

רש"י פירש 'ויעתק' ו'יסר' כרבי מנחם לכך הוסיף 'אהלו'

מכל האמור נראה, שרש"י פירש בשיטת רבי מנחם ש'ויעתק' הוא 'העלה' במשמעות הסרה, כלומר 'ו'יסר', וכן נראה מפירושו של רש"י ל'עתיקי משד'ים (ישעיהו כה, ט), לשון ויעתק משם. ובפרט כפי שהרחיבו בפירושו למס' עבודה זרה (ג, ב): עתיקי, כמו (איוב ט, ה) המעתיק הרים, לשון סילוק. אם כן יש קושי לפרש כתרגומים

¹² וכפי שכתב השפתי חכמים בהקדמתו, שהפירושים ללא ציון שם אומרים הם ממנחת יהודה או קיצור מזרחי.

¹³ א"ה: איך מנקדים מלה זו? אם הכוונה לבניין קל הניקוד צריך להיות ו'יסר כמו ו'יקם. אבל מצינו במקרא ניקוד ו'יסר בפתח גם כשהוא פועל עומד ו'יסר (שופטים ד, יח) אצל סיסרא; ו'יסר (שופטים יד, ח) אצל שמשון ועוד. כנראה שימוש קל, פועל עומד, בהפעיל. אבל כאן הכוונה להפעיל ממש הסרת האוהל.

וְאִסְתַּלַּק מִתַּמְנוּ, וכחזקוני 'נסתלק משם'. שהרי אין דרך לומר 'הסיר עצמו משם'. לכן השלים רש"י את המקרא החסר: **וַיַּעֲתֵק**, 'אהלו' כלומר 'ויסיר את אהלו'.

יג י-יא הרב יצחק ישעי' וייס נר"ו טיפת דיו של רש"י וישא לוט את עיניו וירא את כל כפר הירדן וגו' באכה צער. ויבחר לו לוט את כל כפר הירדן ויסע לוט מקדם וגו'. ברש"י: ככר, מישור, כתרגומו. מקדם, נסע מאצל אברם והלך לו למערבו של אברם, נמצא נוסע ממזרח למערב.

הקשיים בהבנת דברי רש"י

א. המדפיסים הציבו את ד"ה 'ככר' על פסוק יא, למרות שכבר בפסוק י מופיע 'ככר הירדן', כיון שלפני דיבור זה רש"י את המשך הפסוק עד התיבות 'בואכה צוער'. ודנו המפרשים מדוע לא פירש רש"י מהו כיכר כבר בפסוק י.

ב. רש"י לקמן (יז, ו) כותב: **איל פארן**, כתרגומו מישור. ואומר אני שאין איל לשון מישור, אלא מישור של פארן איל שמו, ושל ממרא אלוני שמו, ושל ירדן ככר שמו, ושל שטים אבל שמו, אבל השטים, וכן בעל גד בעל שמו, וכולם מתורגמין מישור, וכל אחד שמו עליו. אם כן לכאורה דבריו שם סותרים לדבריו כאן, ו'ככר' אין תרגומו מישור, כמשמעות רש"י כאן. אלא הוא מישור ששמו 'ככר הירדן'.

ג. **הרמב"ן** לקמן השיג על רש"י שם, שלדבריו היה צריך לתרגם 'ככרא דירדן', ולא 'מישור ירדנא', וזה לשונו: ואלו היה כן היה אונקלוס מתרגם בשם **"אילא דפארן"**, **"אלוני דממרא"**, כמנהגו בשמות. **ומי הגיד לו במקומות הרבים ההם, המישור הם כולם או הרים הגבוהים... והנה כולם שמות תאר. אבל "ככר הירדן" לשון מישור ממש הוא, כי כן יקרא בלשון הקודש המקום שהנהרות מתפשטין בהם במרוצת המים הנגרים השוטפים שם. ולכן אמר (להלן יט, יז) ואל תעמוד בכל הככר ההרה המלט. וכן פר נרחב (ישעיהו ל, כג), ולבשו כרים הצאן ועמקיהם יעטפו בר (תהלים סה, יד). פעמים יכפלו המלה ופעמים יסירו הכפל, כמו פת עין (תהלים יז, ח), וזולתם רבים. אם כן לשיטת רש"י ששם המישור היה 'ככר הירדן', תקשה קושיית הרמב"ן מניין שהככר היתה מישור ולא הר או עמק.**

ד. המפרשים תמחו על מה שכתב רש"י: מקדם, נסע מאצל אברם והלך לו למערבו של אברם, נמצא נוסע ממזרח למערב. שהרי היו בבית אל שכידוע היא ממערב לירדן, א"כ ככר הירדן ממזרח להם, והיה על לוט ללכת למזרחו של אברהם ולא למערבו. וכן קשה על האבן עזרא שכתב: ויסע לוט מקדם, כי סדום מערב בית אל.

פירושי התיבה 'ככר' (הירדן)

מצאנו פירושים מספר ל'ככר הירדן',

א. כאמור, התרגום פירש 'ככר' - מישור. **ובמחברת מנחם: ככר הירדן, עניין מישור הם, ויתכן להיות מגזרתו פר נרחב (ישעי' ל, כג), ולבשו כרים הצאן (תהלים סה, יד). וכר נרחב איננו רחוק מן ויכרה להם כרה גדולה (מלכים ב, ו, כג), ולבשו כרים הצאן איננו רחוק מכרים ואילים (דברים לב, יד). הפתרון נוטה לכאן ולכאן, אבל העניין הראשון ראוי מהשני. — וכעין זה הוא ברש"י שם: כר, כבש ל"א מישור נרחב, כמו ככר הירדן, וכמו פרמל (ויקרא ב, יד), כר שהוא מלא תבואה.**

ב. פירושו של רש"י לקמן 'ככר, כך שמו, והוא מישור'.

ג. פירוש **רמב"ן 'ככר הירדן'** לשון מישור ממש הוא, כי כן יקרא בלשון הקודש המקום שהנהרות מתפשטין בהם במרוצת המים הנגרים השוטפים שם'.

ד. **האבן עזרא** פירש 'מקום צמחים, והכף כפול, או נעדר, מ'פר נרחב'. [כלומר שמקום צמחים קרוי 'כר', וכאן נכפל הכף 'ככר', או שהשם הוא 'ככר', ושם נעדרה כף אחת].

ה. **רבינו יונה נ' ג'נאח** בספר השרשים פירש: **'בככר הירדן'** (מלכים א, ז, מז), עמק.

ביאור כוונת רש"י בפירוש 'ככר'

ונראה ליישב בס"ד שרש"י בא לפרש את 'ויסע לוט מקדם', אלא שהקדים לו את פירוש 'ככר' שהוא יסוד פירושו.

וכשבחר לוט את ככר הירדן, בחר למעשה את כל חלקה הדרומי של ארץ ישראל, והניח לאברהם את חלקה הצפוני. בפסוק י מובן מדוע הוזכר רק 'ככר הירדן', כי בגלל היותה כולה משקה בחר לוט לעצמו את הדרום. אבל בפסוק יא צריך ביאור מדוע לא אמר ויבחר לוט את שמאל הארץ, או את דרום הארץ, וצמצם חלקו לככר הירדן לבדה.

אך קושי זה הוא רק אם נפרש כהר"י י' ג'נאח שככר הירדן היא העמק לבדו, ואולי אף לפירושו של האבן עזרא שהוא מקום צמחים, ולא ידענו גדלו. אבל לפי מה שביאר התרגום שכיכר היא מישור ולא עמק, על כרחך מדובר בשטח שלפני הפיכת סדום, היה מקבל מימיו בתעלות מהירדן, כפי שמדמהו הפסוק לארץ מצרים, שכולה שותה ממי הנילוס. ולא רחוק לומר שרוב החלק המישורי שמדרום לבית אל, האיזורים הקרויים בימינו יהודה וצפון הנגב. היו אז פורחים ועשירי מים, והיו קרויים ככר הירדן, למרות ריחוקם ממנו, כיון שהיו מקבלים מימיהם מהירדן. - לכן בבוא רש"י לבאר שלוט לא הסתפק במועט, וכשהוצעה לו חצי הארץ נטל רק את העמק הצר של הירדן, כמשתמע אם נפרש ככר 'עמק', הקדים לבאר 'ככר', מישור כתרוממו'. [לא נכנס כאן לברר אם זהו תרגום מילולי כדעת הרמב"ן, או תרגום לפי העניין כדעת רש"י עצמו, שיבארנה לקמן בבואו לברר את שלל המילים שמתורגמים מישור, כי אם הקדים שה'ככר' אינה רק הנתח קטן של עמק הירדן, אלא היא כל השטח המישורי, שכידוע הוא נרחב].

ביאור 'ויסע לוט מקדם, למערבו של אברהם'

אחר הקדמה זו, נבין לבד שלוט בחר בין הדרום והצפון שהוצעו לו, את כל דרום הארץ, וצריכים אנו לבאר למה לא אמר 'ויסע לוט מבית אל דרומה', וביאר שלוט בחר לפנות לככר הירדן במערבה, לכך נאמר 'ויסע לוט מקדם' כלומר ש'נסע מאצל אברם והלך לו למערבו של אברם, נמצא נוסע ממזרח למערב', ונטל חלקו ומשתקע בערי הככר המערביות, עד 'בואכה צער' המערבית שבהם. 'ויאהל עד סדום', שאנשיו התפזרו בדרום הארץ כולה מצוער המערבית ועד סדום, שהיתה כנראה בקצה מזרח השטח הגדול שהיה קרוי ככר הירדן. [ואולי רק בזמן מלחמת המלכים, נודמן שלוט ישב בעיר סדום, כמ"ש 'והוא יֵשֶׁב בְּסִדְם' (בראשית י"ז). ושוב לאחר מכן רק בזמן ההפיכה, אותו היום נתמנה לשופט, 'וְלוֹט יֵשֶׁב בְּשַׁעַר סִדְם' (בראשית י"ט, א').]

ויתכן שגם האבן עזרא בכותבו 'כי סדום מערב בית אל', כוונתו שגלילות סדום, שהיתה בירת ככר הירדן, שבה שכן לוט, משתרעים [בדרום] אף למערב בית אל, וכנ"ל. ע"כ טיפת דיו של רש"י.

א"ה. תיתי ליה לרב הכותב נר"י על פירושו את ויסע לוט מקדם, בידוענו שסדום וים המלח הם במזרח!

פֶּן אֶחָד מֵאֵלֶיכֶם יִחַסֵּם-עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?p=272195#p272195&t=10317&f=45?http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php>

אתם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בתנאים)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

ברכות: com.gmail@franklashon

© בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ©